Mindnyájan el fogunk menni,
hogyha Sztálin azt izeni.
Csak szóljon a kolhozoknak,
a kóborló nomádoknak:
„Fegyvereddel indulj hadba,

mintha mennél vadászatra,
úgy célozz az ellenségre,
mintha medvét ölnél véle."
Pusztuljon a gonosz fattya,
ki békés munkánk zavarja. (Visszatért a nap)

A nemzeti formákban szóló szovjet szocialista költészet hazafiságától elválaszthatatlan mély, az egész világ elnyomott és szabad, a haladásért és a nemzeti fügegtlenségüket, szabadságukat védő vagy azért küzdő népeit átfogó internacionalizmusa. Megihleti a szovjet költőket a spanyol szabadságharc. Szvetlov egy névtelen orosz katonáról ír balladát, aki résztvett ebben a hősi küzdelemben, s meghal a Nagy Honvédő Háborúban, spanyol dalt énekelve:

Granáda, Granáda,
te drága vidék. (Szvetlov: Granada)

Vagy olvassuk el csak e címeket, önmagukban is szemléletesen mutatják, a szovjet költők figyelme kiterjed az egész világra: Szurkov: Az amerikai katonához, Dolmatovszkij: A „Sztálingrád" metro-állomás Párisban, Gribacsov: Maranbon — a felszabadulás hegye, Szoszjura: Li, Turszun-Zade: Indiai ballada, Rilszkij: A világ népeihez, stb. Hány vers van csupán ebben a kötetben is, amely rólunk, a magyar népről szól. Verset írtak a szovjet költők Zalka Mátéról (Szimonov: A tábornok, Scsipacsov: Fiúk), Rákosi Mátyásról, (Bezimenszkij, Sztálszkij), szeretik, magukénak vallják Petőfi Sándort (Pervomajszkij). S nemcsak rólunk, hozzánk is szól valamennyi versük:

Ez Rajk László. Jegyezzétek meg arcát
s csontos kezét, mely kést emelt reátok.
Üssétek ki a gyilkos kést kezéből!
(Venclova: Tárgyalás Budapesten)

Fegyver lesz ez a kötet dolgozó népünk s nem utolsó sorban íróink kezében a szocializmus felépítéséért és a békéért vívott harcban. Az Uj Magyar Könyvkiadó, a versek fordítói, a verseket kiválogató Szergej Janov és Hidas Antal, valamint a szerkesztő, Kardos László, nagy szolgálatot tettek kialakuló szocialista kultúránknak ez antológia megjelentetésével. Az antológia ízléses kiállítása (díszítéseit Végh Gusztáv készítette) külsőségekben is méltón illusztrálja, mennyire megbecsüli, szereti, magáénak vallja népünk a szovjet költészetet.

DIÓSZEGI ANDRÁS

József Attilla életműve

József Attila összes művei, I—II. kötet, Akadémiai Kiadó, 1952. Sajtó alá rendezte Waldapfel József és Szabolcsi Miklós.

IRODALMUNK TÖRTÉNETÉBEN először fordul elő, hogy egy költő halála után már másfél évtizeddel megjelenik élete munkásságának csaknem teljes összefoglalása, összes verseinek kritikai kiadása. Múltszázadi két nagy klasszikusunk, Petőfi és Arany csak most, haláluk után majdnem évszázaddal „érik meg", hogy irodalomtudósaink gondos kutatással egybeállítják verseik szövegkritikai változatait, s századunk másik legnagyobb költőjének, Adynak életműve még várja a kritikai földolgozást. Bizonyára hamarosan sor kerül erre is, és elkészül a szegedi egyetem irodalomtörténeti intézetének munkájával Juhász Gyula műveinek kritikai kiadása is, s az ő

oevre-jeik éppoly tanulságos gazdagságban tárulnak majd elénk, mint most József Attiláé.

JÓZSEF ATTILA nemcsak a magyar proletárirodalom legnagyobb értéke, nemcsak nemzeti klasszikusaink egyik legnagyobbika, de a világirodalom nagy költője is, akihez fogható — mint Horváth Márton elvtárs hangoztatta[1] — Majakovszkij kivételével nem született a huszadik században. Költészete — hibáival, megtorpanásaival együtt — hű tükre a magyar munkásosztály Horthy-korszakbeli sorsának, nyomorának, s egyben művészi megörökítése tőkeellenes és antifasiszta harcának is. Vörösmarty reformkori gondolati költészete a marxista elmélet magasabb szintjén született újjá társadalmi-bölcseleti lírájában; Petőfi harcos hazafisága nála lelt meg a proletár-hazaszeretet új tartalmával. Szerelmi költészete, családi lírája először tükrözi vissza híven irodalmunkban a munkásosztály életszemléletét, érzésvilágát, meleg emberi kapcsolatait. Az ő költészete áll talán legközelebb hozzánk „mai magyarokhoz": tanulságai a friss sebekre emlékeztetnek; intései a ma is ugrásra kész ellenségre figyelmeztetnek; a jövőt maga elé idéző sorai a mi sorsunkban válnak eleven életté. Nem lehet véletlen, hogy annyi sora vált napjaink szólásává, közmondásává: mondanivalója egész népünkhöz szól.

KÖLTEMÉNYEI KRITIKAI KIADÁSÁNAK nem közvetlen célja, hogy a széles néptömegekhez jusson; ez majd a nyomában készülő népszerű „összeseknek" és „válogatottaknak" hivatása lesz. Mégis kultúrforradalmunk nagy eseménye ez a gazdag két kötet, amely minden eddiginél teljesebben és hívebben, torzításoktól és a költőtől idegen különféle „szempontokból" mentesen adja kezünkbe a munkásosztály és a nemzet nagy költőjének életművét, költői munkásságának egész kincsestárát. A kritikai kiadásnak legnagyobb érdeme a teljesség: nemcsak az eddig szétszórtan megjelent, de kötetbe mindeddig nem gyűjtött verseket tartalmazza a költői fejlődést is tükröző kronológikus rendben, de sok ismeretlen verskézirat tanulságai alapján eleddig közzé nem tett versekkel vagy változatokkal is gazdagítja a költő életművét. Az eddigi legteljesebb kiadásból, az 1950-ben megjelent Kardos László szerkesztette gyűjteményből is hiányzó, de most fölvett 86 vers között jónehány olyan értékes alkotást is megmentettek a kritikai kiadás munkatársai, amelyek a költő művészetének és világnézetének fejlődésében jelentős szerepet töltöttek be. Ezek legjelentősebbjeit (**Ad sidera, Elköszöntő szelíd szavak, Nagy városokról beszélt a messzi vándor stb.**) a kötetek szerkesztői maguk is kiemelik és joggal remekműnek tartják. Bizonyos, hogy a kötet révén irodalmi köztudatunkba kerülő „új" József Attila-versek jelentősen gazdagítják a költő eszmei-művészi útjáról való ismereteinket. Nem kevésbbé jelentős a kritikai kiadásnak a különféle szövegváltozatokat egybevető, s az irodalomtudomány szempontjai szerint kodifikáló szerepe is, amelynek során az eddigi kiadásokban meglévő, egyikből a másikba vándorló sajtóhibákat, a cenzúra miatt vagy a burzsoá környezet hatására megváltoztatott szavakat, sorokat állít helyre a költő eredeti mondanivalójának szellemében, legtöbbször kéziratának, sajátkezű javításának megfelelően. A versek időrendi közlése, az egyes versek kronológiába illesztése szintén érdeme a kritikai kiadásnak. Az időrend fonalára fűzött költői oevre teszi végre lehetővé, hogy megrajzolhassuk költői fejlődésének mind elméleti, ideológiai útját, mind művészi, mesterségbeli tökéletesebbé válását, sőt hasznosan egészíti ki életrajzát is. A köteteknek mintegy felét kitévő filológiai jegyzetanyag a szövegváltozatok egybeállításával, a költő eddig megjelent versesköteteinek ismertetésével a kritikai kiadást minden további kutatásnak alapvető kézikönyvévé teszi, amely összefoglalása a József Attila költészetével foglalkozó filológiai és esztétikai kutatómunka eddigi eredményeinek, s egyben kiindulópontja minden további vizsgálódásnak. Ha kerül is elő néhány újabb változat, egy-két ismeretlen vers, a költő életművéről alkotott képünk egyetemességéhez képest már nem jelenthetnek lényeges változást. Most az anyag földolgozása, értékelése, közkincsé tétele, aprópénzre váltása a föladat — irodalomtörténészeink, tanáraink és íróink számára egyaránt. Ebben a munkában jelent nélkülözhetetlen segédeszközt a kritikai kiadás két kötetének gazdag anyaga.

AZ ÚTTÖRÉS teszi érthetővé a kritikai kiadás hibáit, hiányosságait, tévedéseit, amelyekre egy következő, újabb kiadás érdekében rá kell mutatnunk. A sok sajtóhiba például, ami kritikai kiadásnál megengedhetetlen, nemcsak a jegyzeteket teszi néhol pontatlanná, de zavaró a versek „hiteles", „betűhív" szövegeinél is. (Pl. a **Drága**

barátaim c. egyik utolsó verstöredékében **gondoltok** helyett **gondoltak** szerepel stb.). A kötetek ortográfiai elve, a jelenlegi akadémiai helyesírás alkalmazása sem érvényesül következetesen, s nemcsak ott nem, ahol ritmikai s egyéb sajátos okok teszik érthetővé. (Ma pl. **utcát, Párizst** írunk, a **vöröshagymát, kurtakocsmát** helyesebb egybeírni stb.) Ez megokolttá teszi a kérdést: nem lett volna-e helyesebb a kritikai kiadásnak a költő mindenkori helyesírásához ragaszkodnia s a népszerű kiadásokra hagyni a maira való átírást? A technikai hibák mellett a jegyzetanyag tartalmaz néhány tárgyi pontatlanságot, tévedést is, s vannak hiányosságai, melyek alaposabb körültekintéssel bizonyára pótólhatók lettek volna. A nyomás közben előkerült, s a kötetekből részben ki is szorult kéziratok „pótlása" például azt is mutatja, hogy a kutatás máig sem teljesen befejezett, s még mindig számíthatunk egy-egy új adalékra, de azt a kételyt is fölveti, vajjon gondosabb utánjárással nem lehetett volna-e ezeket idejében megszerezni s ezzel is teljesebbet, gazdagabbat nyújtani. S ha kéziratok újabb előkerülése „óhatatlan" is, kétségkívül a tervszerű, gondos kutatás hiányosságairól árulkodik, ha előkerül egy-egy olyan vers, amely nyomtatásban már megjelent, mégpedig eléggé ismert helyen. (Így pl. a **Gügyü, gügyü...** c. hiányzó versiket meg kellett volna találniok a munkaközösség tagjainak, ha végiglapozzák a **Színház és Társaság** évfolyamait, amelyekben az idő tájt József Attila rendszeresen közölt verseket.) Pontatlanságra vezetett néhány esetben az is, hogy a közléseket elfogadva, lemondtak a szerkesztők az eredeti kéziratok tanulságairól. A **Kiáltunk Istenhez** c. verset például a Galamb-féle közlésből veszik át, noha ennek eredeti kézirata Tettamanti Béla tulajdonaként a makói József Attila-múzeumban több tanulságot rejt magában.[2] Ugyanott megvan a **Szeged alatt** c. vers kézirata is, pontos kelettel és Juhász Gyulának írott ajánlással.[3] A **Lázadó Krisztus** legkorábbi és pontos keltezésű gépirata,[4] **A legutolsó harcos** c. versnek a kötetben közöltnél egy évvel előbbi gépiratos példánya nemcsak új változatot jelentenek az ismertekhez képest, de kötetbeli helyüket is ettől eltérően határozzák meg. József Attila költői fejlődése szempontjából sem érdektelen, hogy már 1923-ban öntudatosan „az Ucca és a Föld fiának" vallotta magát.[5]

EGYÉB PONTATLANSÁGOK is csúsztak a jegyzetanyagba: téves keltezés, hibás nevek, elhagyott dedikációk, félreértések. Az **Ad sidera** c. vers például nézetünk szerint nem Árva Józsefné, Espersit Cacához, hanem Saitos Valériához, a több versében Riának hívott lányismerőséhez íródott, aki az újságíró Saitos Gyulának nem fogadott lánya, hanem féltestvére, húga. A szerkesztők azt hitték, hogy mindazokat a verseket, amelyek Árva Józsefnétől kerültek elő, József Attila hozzá írta, vagy legalább neki adta. A **Lányszépség dicsérete** című vers esetében bizonyosan így is van; annál sajnálatosabb, hogy a jegyzet épp ennél nem említi a dedikációt, pedig az mindhárom ismert kéziratos változaton szerepel. De Árváné egyébként nem közvetlenül jutott a kéziratokhoz, hanem azok apja hagyatékából maradtak rá. Espersit János, akihez Juhász Gyula is verset írt, legkövetkezetesebb, legmerészebb tagja volt annak az irodalomtörténeti jelentőségű makói republikánus csoportnak, amely magába fogadta és hatása alá vonta az első világháború idején Juhász Gyulát, majd pártfogolta és nevelte a fiatal diákköltő József Attilát. Róluk írta a költő elfelejtett, de a kritikai kiadással életművébe újból beemelt szép versében: „Nagyon szeretlek néhány jó komám." (**Elköszöntő szelíd szavak.**) Versei jórészét makói éveinek végén Espersit ügyvédi irodája lilaszalagú gépjén kopogta vagy emlékezetből diktálva gépeltette a költő, s mindjárt oda is adta „János Bácsinak" bírálatra, véleménykérésre. Így maradt nála, s halála után lányánál szépszámú kézirat, gépirat, levél és az a verscímjegyzék, amely valószínűleg szintén kötet-terv lehetett. Erről a jegyzet következetesen mindenütt tévesen, mint „az Espersit Cacának adott" jegyzékről beszél. E jegyzék alapján[6] volt megállapítható az elveszett versek jegyzéke is, amely sajnos, hiányos is, hibás is. Hiányzik az **Istenjárás** és — ha egy közlésnek hinni lehet[7] — az **Akaszd föl a burzsujt!** c. vers is, melyek szintén nem ismeretesek. A verscímjegyzékben a **Proletárok** c. vers fölkiáltójellel szerepel, s a vers mondanivalója jogosultá teszi kívánságunkat, hogy így váljék közkincsé, hiszen benne a költő megszólítja testvéreit, a proletárokat, s **hozzájuk**, nem róluk beszél.

E VERS JEGYZETE egy helytelen gyakorlatra ad példát: a kritikai kiadás szerkesztői megelégszenek azzal, hogy a legutóbbi kiadást idézik forrá-

sul, s nem vették a fáradságot, hogy a vers első közléséről, közlőjéről említést tegyenek. Pedig a kritikai kiadás egyben summázata is annak a sokágú, nagy kutatói gárdát megmozgató anyaggyűjtésnek, amely József Attila halála óta, de különösen a fölszabadulás óta máig is folyik, s azok, akik ebben bármily csekély mértékben is résztvettek, a költő életművének monumentális épületéhez bármilyen kis téglácskával hozzájárultak, annyit megérdemelnek, hogy első közlésükre hivatkozzanak. Aki például a **Proletárokat** első ízben közzétette,[8] nemcsak ezzel az egy közleménnyel adott új, a szerkesztők által szuverénül hasznosított adatokat, hanem jelentős munkát végzett a Radnóti Miklós által 1941-ben közzétett versek fölkutatásában is. Ezt Radnóti Miklós akkor el is ismerte,[9] helytelen tehát, ha a kritikai kiadás mégis rendre elhallgatja, a forrasul csupán a legutóbbi közléseket idézi. Nemcsak egyesekről van persze szó, ugyanez a helyzet sok más kutató nevének méltatlan mellőzésével is. Nem hiúsági, hanem irodalomtörténeti, tudománytörténeti kérdés, hogy a kritikai kiadás egyben számot adjon a megelőző kutatómunka hatalmas méreteiről. A kötet névmutatójának — amely sajnos, hiányzik — tükröznie kellene ezt a munkát, tartalmazva a kutatók nevének sokaságát, akik a maguk oboluisaival hozzájárultak ahhoz, hogy e kritikai kiadással a nagy költő életműve hamisítatlanul, teljességében népünk szolgálatára álljon. Ugyanez a tudománytörténeti, irodalomtörténeti szempont megokolttá tette volna, hogy többet tudjunk meg a jegyzetek élén a különféle kutatások történetéről, a változatos és érdekes sorsú kéziratok, különféle hagyatékok sorsáról. Radnóti Miklós másolatai, Hajdú László szavalókönyve, Vágó Márta emlékirata közelebbről is érdekelnének mindenkit, aki kíváncsisággal veszi kezébe a kritikai kiadást, s még többet mond az életrajzíró számára.

A JEGYZETEKEN egyébként is érzik a símító, egységesítő szerkesztői kéz hiánya, de a jegyzet természetéről, jellegéről alkotott következetes fölfogás hiánya is. A jegyzetek elején például csak általában van hivatkozás Vágó Márta közléseire, a végefelé már lapszám-föltüntetéssel utal a jegyzetíró Vágó Márta emlékiratára és titokzatos törtszámmal a pesti József Attila-múzeum adattárára. Sajnálatos, hogy a jegyzetek zöme kizárólag a versek közlési helyére és a változatokra vonatkozó adatokat közli, holott ha ezeket tömören, katonás rövidséggel, összekötő szöveg nélkül sorra-rendre fölsorolta volna, nyert volna helyet a versek alaposabb **tárgyi és eszmei** magyarazatára. József Attila költészetének, úgyszólvan minden versének megértése szükségessé teszi, hogy néhány életrajzi mozzanatot, név- és szómagyarázatot, utalást megtudjunk, s még inkább, hogy kételyektől mentesen álljon előttünk egy-egy költemény eszmei mondanivalójának lényege. Lehetséges, hogy ez utóbbiról, a versek világnézeti hátterének tömör összefoglalásáról tudatosan mondtak le a szerkesztők, úgy vélve, hogy éppen a kritikai kiadás teszi majd a jövőben lehetővé az ilyenirányu vizsgálódást, s ma még ez megoldhatatlan, s a kiadást elodázó föladatot rótt volna rájuk. Am néhol mégis jele van, hogy törekedtek erre is, de csak ott, ahol kéznél lévő, lapidáris megfogalmazások idézhetően álltak a szerkesztők rendelkezésére, mint a **Tiszta szívvel** esetében, ahol Horváth Márton elvtárs valóban klasszikus elemzését idézik, vagy a **Tanítások** jegyzetében, ahol a költő leveléből vett idézet ad magyarázatot. Más esetben, mint a **Kakuk Marci** c. versnél utalnak Tersánszky egy cikkére, ahelyett, hogy röviden összefognák ennek lényegét, így adva meg a vers magyarázatát. Hiszen a kritikai kiadás azért összefoglalása is egyben az eddigi kutatásoknak, hogy nélkülözhetővé tegye a forrásokhoz való esetről-esetre való visszatérést. A tárgyi magyarázatok is sokhelyütt következetlenek: néhol fölöslegesek, másutt, ahol ugyanoly joggal várnók, hiányoznak. Sokszor még az is jó, s a további kutatás számára gyümölcsöző lenne, ha a jegyzet megvallaná: ezt vagy azt nem tudjuk, nincs adatunk még rá. Így viszont az olvasó marad bizonytalanságban afelől, mi az, amit csak ő nem tud, s mit nem derített föl még a kutatás.[10] A már tudott dolgokat viszont föltétlenül be kellett volna venni a jegyzetek tárgyi magyarázatába, mint pl. az **Altató** kis Balázsának adatait, a vers megszületésének körülményeit.[11]

TECHNIKAI HIBA, hogy a jegyzetek több ízben nem követik a versek sorrendjét, hanem össze-vissza vannak (pl. **Tiszazúg** és **Bethlen** c. verseknél fölcserélve vannak, az **Akkor** c. vers jegyzete előbbre, a **Szeretném, ha vadalmafa lennék** c. versé hátra keveredett stb.), ami megnehezíti az amúgysem könnyű ide-oda-lapozgatást, a vershez tartozó jegyzet vagy a jegyzethez vágó vers megkeresését. Ha már két kötetre is szakadt a mű, érdemes

lett volna az elsőhöz is külön betűrendes mutatót is készíteni, mert így két könyv három helyével kell bírkóznia a kétkezes embernek, ha együtt akarja látni pl. az első kötet egy versét a jegyzetével, s memóriája nincs berendezkedve két szám fölösleges terhére. Könyvjelző szalag is segítene némileg a bajon, de tán helyesebb lenne a kritikai kiadásoknál, ha a jegyzetek nem a kötet második felére szorulnak, hanem rögtön követik a verset. (Esztétikailag sem hiba ez; példa rá a Kálmány-kötet, praktikus szempontból pedig föltétlenül előnyösebb.)

A KÖTET BEOSZTÁSÁVAL sem lehet teljesen egyetérteni. A zsengéket nem ártott volna a kötet elé csoportosítani, végtére is így adná a költő pályakezdésének helyes képét. A jegyzetek bevezetője meg inkább az egész kiadás elé, az első kötet elejére kerülhetett volna, persze bővebben, a kutatómunka egész történetét, tanulságait kellőképpen összefogva.

A sok kisebb-nagyobb hiba föltárása nem ünneprontás akar lenni. A kritikai kiadás két kötete a botlások ellenére, mint mondottuk, alapvető munkája irodalomtörténetünknek, mai irodalmi köztudatunknak és kultúrforradalmunknak egyaránt. A hibák szinte elkerülhetetlenek az úttörésnél, s ezt megvallották a szerkesztők is. „Tudatában vagyunk annak, — írták — hogy ez a kiadás, amely nemcsak József Attila műveinek, hanem általában XX. századi magyar költőnek első kritikai kiadása, korántsem teljes, korántsem hibátlan. Reméljük, hogy megjelenése újabb ösztönzés lesz még lappangó kéziratok és más ismeretlen szövegek közlésére, azt is, hogy hibái és azok megvitatása új, tökéletesebb kiadás útját készíti majd elő. De bízunk abban is, hogy kiadásunk új szövegeivel, többvers hiteles formájának megállapításával, az időrend megközelítő tisztázásával, a költő művészi fejlődésének megvilágításához bőséges anyagot nyújtó szövegváltozatok közlésével és új történeti adataival hibái és hiányai ellenére hozzá fog járulni a legnagyobb magyar proletárköltő, egyben egyik legnagyobb nemzeti költőnk teljesebb megértéséhez és igazabb értékeléséhez."

A KÖLTŐ ÉLETMŰVE a kritikai kiadás két gazdag kötetében előttünk áll. Irodalomtörténészeink jó munkáját az dícséri majd legjobban, ha nagy költőnk legszebb alkotásai még inkább megterményenyítik kultúrális életünket; költőink és dolgozóink még inkább magukévá teszik költészete és sorsa nagy tanulságait.

Péter László

Jegyzetek

[1] Horváth Márton: Lobogónk: Petőfi. Szikra, 1950., 64. l.

[2] A kéziratban az első sor egyetlen megszólító szava után, a közölt második sor előtt, áthúzva a következő sorok olvashatók:

Lélekbajtárs a szándékolásban,
Kormos mozdonyok sikításával,
Az eke nyomán kiforduló földek
Meg a csákányok tompa dobajában
Kiáltunk Hozzád
És a füledig hajigáljuk magunkat:
Ó, légy a mi érző meleg bőrünk,

A mostani 25. sor után, ugyancsak áthúzva, még egy sor van:

A mezőkön kutyatej sem érik
És a dolgok kegyetlenül fájnak.
Ó, légy a mi érző, meleg bőrünk.

Ennek a versnek, illetve egy részének mégegy kéziratos változata ismeretes, amelyről szintén nem tud a kritikai kiadás, s amely szintén a Kiáltvány Istenhez eredeti, profánabb, bátrabb, harcosabb címet viseli. Ez a versrészlet a Szépség koldusa ajánlásaként szerepel Scheiber Sándornak, a makói múzeum kiállításán bemutatott példányán. A Bosszúság c. versének dedikációjában is szereplő barátjának írott ajánlás közli a vers 9. sortól 19-ig terjedő részét, majd Bp. 1923. dec. 15-i kelettel, teljes aláírással így zárja: Majdnem egyetlen pesti barátomnak, Gerentsér Jóskának nagy szeretettel.

[3] Ajánlás: Juhász Gyula bátyámnak nagy szeretettel. Kelet: 1922. aug. 14.

[4] Keltezése: Makó, 1923. ápr. 29. (Tettamanti Béla tulajdona, a makói József Attila-múzeumban.)

[5] Ezt a változatot a Tiszatájban (1952:224. l.) közöltem. Javítandó sajtóhibák: a 3. versszak 1. sorában a gondolatjel helyett kötőjel a helyes, tehát: Világszabadság-zengő Messiás. A 6. versszak 2. sorában az a névelő törlendő, a helyes sor tehát: Minden forrás végül tengerbe ér. Keltezés a gépiraton: 1923. ápr. 27.

[6] Péter László: A makói múze-

um József Attila-kéziratai. Szeged, 1952. (A Makói Múzeum Füzetei 1. sz.) 5. 1.

[7] Scheiber Sándor: József Attila kiadatlan makói költeményeiből. Bp. 1946. 3, 1,

[8] József Attila kiadatlan verseiből. Irodalomtörténet, 1949: 340—342. l.

[9] Galamb Ödön: Makói évek. Bp. 1941. 108. l.

[10] Említi például, hogy az egyik vers ajánlása Kemény Sándornak szól, de nem mond erről semmit, ami azt is jelentheti, hogy közismert személy, azt is, hogy a jegyzet írója sem tud róla semmit. Valószínű, hogy az utóbbiról lehet szó. Kemény Sándor (1898—1948) érdekes makói egyéniség, polihisztor, József Attila iskolatársa, aki a numerus clausus miatt egyetemre nem juthatva, kereskedő létére is mindennel (irodalommal, zenével, méhészettel, nyelvekkel stb.) foglalkozott. A költővel nemcsak a makói évek alatt, de később Pesten is találkozott. Barátságuk dokumentuma az özvegye tulajdonában lévő Nem én kiáltok kötet XXIV. példánya, a következő ajánlással: Kemény Sándor kedves komámnak, aki mindig csak szid, de mégis szeret: Békülj jön meg a világgal, az én világommal: karcsú gyémánthidak szökkennek homlokainkból mindenfelé, hozzám, hozzád; és szemünkben rejtőzik a torony, melyről belátthatjuk ismeretlen hazánk vidékeit. Makón, 1925. febr. 5. József Attila.

[11] Vö. Szép szó, 1938: 119. l.

Lődi Ferenc: Szeged

Szépirodalmi Könyvkiadó, 1952. Elbeszélő költemény.

Második kötete jelent meg a fiatal szegedi költőnek. Két évvel korábban, amikor **Így akarom** címen első verskötete napvilágot látott, a verskedvelők, új olvasók és szakmabeliek megérezték, hogy komoly tehetségű, új költő jelentkezik irodalmunkban. Erőt, a munkásosztályból magával hozott élményeket, bátor megformálást, jó képalkotást árultak el már akkori versei is.

A Tiszatáj lapjain jelentek meg legelső sikerült alkotásai, s utána a fővárosi folyóiratokban is. Lődi, szegedi költő, s hogy mennyire az, mutatja most megjelent elbeszélő költeményének témaválasztása. Szülővárosának élettörténetét írta meg énekekben, ciklusosan, s ebbe az epikus témába beleágyazva saját életét, a proletárgyerek küzdelmes útját. A huszas évei derekán járó költőnek nem kellett témát „keresnie", saját életének őszinte feltárása tipikus eset is egyben, az új hős története. Így fonódik össze a másfélezer soros műben az epika a lírával, a várostörténet az önéletrajzzal, az egyes eset a tipikussal. A proletárgyerek, aki 6—8 éve, még egyik lábával a cserepessori sárban toporgott, akire 4—5 éve még görbe szemmel néztek befurakodott bizalmiak és mérnökök, ma utolsó tanári vizsgája előtt álló tanácstag. Ezért is meg kell értenünk Lődi erőfeszítéseit, amit azért tett, hogy egy város történetébe az önéletrajzot úgy illessze bele, hogy a kettő szerves egészet alkosson. S már itt meg kell mondanunk, ez sokhelyütt sikerült is.

Lődi kísérlete — ha csupán azt tekintjük is, hogy egy magyar város történetének keretében a város eseményeit azzal az igénnyel írja meg, hogy társadalomrajzot és korrajzot ád, általános magyar képet is fest — igen figyelemreméltó. Nem gondolunk arra, hogy mások, más város hasonló megrajzolásában erőszakkal kövessék, s hogy saját életüket akarják beleerőszakolni művükbe, mégis azt kell mondanunk, hogy Lődi **Szeged**-je úttörő mű, s folytatókra vár.

Tizennyolc részből — ha úgy tetszik: énekből — áll a mű. A részek időrendben soroltak, s általában lazán függnek össze. A részek fején álló címek legtöbbnyire utalnak tartalmukra, de akadnak köztük kevésbbé jellegzetesek, vagy csak az ének elolvasása után világossá váltak is.

Az első és utolsó egészen személyes hangú. A **Te föld**-ben köszönti a várost, szülővárosát, a tavasszal együtt köszönti. A Tiszához szóltában öntudatosan említi meg, hogy ő, az — ember mindinkább urává válik a természetnek. A vasat hajlító ember nagy dolgokat művel itt. Szereti ezt a várost, akár a hazát.